

Діоклова капуста

Євген Шморгун

Звично примостившись на камені у затінку, далматинець-вільновідпущенник Бранко спостерігає, як Діокл поволі походить між грядками городини: то нахиляється і викоплює бур'ян, то підгортає землю, то шарить в огірковому огудинні, щось там таке собі визираючи.

Найдовше затримується Діокл біля грядки капусти, що якраз в'яжеться в тугі білясті головки. Чомусь виділяє капусту з усієї городини — поливає її найпершою, додивляється до кожної рослини. А, було, ще як висаджував розсаду, то всю землю на грядці пальцями пересіяв.

Бранко звик не дивуватися вчинкам Діокла. Однак і зрозуміти не може нинішньої примхи господаря. Бо це ж подумати тільки: найбагатша людина в усій Римській імперії і раптом добровільно відсторонився від усього світу і порпається в городі. Та ще й заборонив рабам не те що допомагати, а навіть наближатися до грядок.

Якщо поміркувати, то Бранкові до того діла ніякого, бо від цього платня не зменшилася і ставлення господаря до нього не змінилося. Та й служба залишається однаковою — від довіреного охоронця вимагається тільки пильне око та швидкий меч. Але ж незвично: то було за день перед очима промайне тисяча облич, а зараз якщо за тиждень когось чужого побачиш — то вже й подія.

Відтоді, як поселився господар у цьому розкішному палаці біля моря, то ніби переродився. Ні бенкетів, ні зустрічей, ні виїздів. Квіткові клумби та городні грядки все йому загородили. Навіть жителі тутешнього міста Салони мають нагоду бачити Діокла не частіше, ніж один-два рази на рік. А було ж...

Еге ж, вільновідпущеннику Бранкові того не охопити розумом. І не тільки Бранкові.

Колись Діокл був сам сином вільновідпущенника, теж за походженням далматинця. Але завдяки кмітливості та вмінню добре володіти зброєю вислужився до начальника дворцевих військ. А коли восени 284 року префект Преторія Априан вбив юного імператора Нумеріана, Діокл зробив усе можливе й неможливе, щоб воєначальники проголосили імператором саме його, а не когось іншого. А тоді скромний і товариський вояка показав своє справжнє обличчя.

Насамперед він змінив своє ім'я на римський манер — із Діокла став Діоклетіаном. А коли розмашисто підписував документи, то до цього імені доточував ще кілька і вже був Цезар Гай Аврелій Валерій Діоклетіан Август. Ось так! Почав щодня вдягатися в пурпур, парчу і шовк, розцяцькувався золотом та дорогоцінним камінням, запровадив особливий церемоніал поклоніння собі: перед ним усі падали ниць і цілували край його одягу. Вимагаючи безумовної покори собі як богові і панові, Діоклетіан жорстоко розправлявся з усіма, хто насмілювався виявити хоч найменший непослух. Не робив винятку навіть найближчим друзям, які проголосили його імператором.

Та коли перше запаморочення від влади минуло, Діоклетіан зрозумів, що в такому

розбурханому морі, яким була Римська імперія в третьому столітті, довго йому не втриматися на троні.. Бо оточена войовничими варварами і знекровлена постійними міжусобицями, "вічна" держава хиталася до самого підмурку. Тому 1 квітня 285 року Діоклетіан офіційно оголосив, що бере собі в співправителі Максиміана. Так стало в країні два імператори — один на Сході, другий — на Заході. А ще, щоб приглушити чвари можновладців, Діоклетіан зобов'язався разом з Максиміаном через двадцять років добровільно скласти з себе владу і передати її тим двом найдостойнішим, кого назвуть римляни.

Слід сказати, що Діоклетіанові мало хто повірив. Надто непевним був час, багато крові лилося в боротьбі за владу. Однак цього разу слова було дотримано. 1 травня 305 року імператорами проголошено Констанція Хлора і Галерія. Діоклетіан привселюдно зняв з себе порфіру і знову став Діоклом. Потім він виїхав сюди, у місто Салону, оселився тут і, на великий подив усіх, хто його знав, почав вирощувати квіти та овочі.

...Сонце підбивається все вище і вище. Охоронець Бранко чекає, коли Діокл нарешті поставить у спеціально змайстрований на краю городу курінь довговухий глечик, яким поливав грядки, і примостить там сапку. Бо вже пора б і до палацу, пора б і перекусити. О, здається, господар таки прямує до куреня.

У цей час Бранко помічає, що стежкою від палацу простують сюди двоє чоловіків. Підхопившись із каменя, він подається на крок назад, у густу бузкову зелень, прикипає поглядом: хто такі? Хоч знає, що і палац, і садиба пильнується доброю сотнею перевірених воїнів, що крізь таку охорону не те що якийсь злонамірник — навіть миша непоміченою не прошмигне, проте правиця лягає на руків'я меча: служба є служба. Повністю довіряти він може тільки господареві і самому собі.

Переднього Бранко впізнає — це дуумвір міста Салони благородний Валерій. А того, другого, здається, бачить уперше. Проте по його одягу, ході, по тому, як дуумвір раз у раз догідливо обертається до нього, неважко здогадатися, що це високий гість із Риму, певне, котрийсь із нинішніх найвпливовіших сенаторів.

Діокл зайнятий своїм і не завважує гостей. Якраз коротким запоясним ножом вирізує найбільшу капустину. Діокл щоразу повертається з городу з капустиною — перетирає її на тертушці, проціджує кашку крізь чисту полотняну шмату і випиває сік перед тим, як сісти до обіднього столу. Для слуг, для рабів, для всіх у домі пристрасть господаря до свіжого капустяного соку — це лише одна із його забаганок. Але тільки не для самого Діокла! Бо хто-хто, а він таки знає, чим зобов'язаний цьому напоєві із звичайної капустини.

...То було десь після десятого року його імператорства. Ночами Діокла мучив глухий біль у животі. Спершу не вельми зважав на те, думав, поболить-поболить та й минеться. Але хвороба не проходила. Навпаки, приступи підкрадалися все частіше і частіше, викликаючи страшну блювоту. Дійшло до того, що просиджував ночі, скорчившись навкуцьки, щоб у такий спосіб хоч якось вгамувати біль.

Накликані з усіх усюд халдеї в один голос пророкували йому швидке одужання, сто років життя, блискучі перемоги на суші і на морі, покору володарів далеких і ще

дальших царств, довічну славу і ще багато чого. Вони твердили, що зірка Діоклетіана піднімається все вище, розгоряється все яскравіше і яскравіше. А йому вже не лише вночі, а й удень назоляли болі. Полегшення приносило тільки вино, та й то ненадовго. Але після вина хвороба мордувала ще лютіше. І не будеш же пиячити безпробудно, бо вино палить людину швидше, ніж вогонь свічку.

Діокл почав готуватися до відходу в царство тіней, зовсім занепав духом. Бо царство тіней однаково страшить і простого селянина, і всевладного імператора.

Ось тут і нагодився той старий грек. "Вилікую, — каже, — владико, але за умови, що цілком довіришся мені і виконуватимеш усі мої поради". Він повів імператора на город, показав на капусту: "Ось у ній — твоє здоров'я". І справді вилікував його свіжим капустяним соком.

Навіть не нагородив того грека — не встиг. Помер той. Чи то пора прийшла, чи то хтось із придворних отруїв, боячись його впливу на імператора.

Діокл було й забув про свого рятівника. Аж то через роки хвороба знову нагадала про себе. Може, ще й через це він зняв із себе порфіру і живе зараз ось тут, у Салоні, довіривши своє здоров'я головастій капусті, що її сам і вирощує...

Все нетривке в цьому світі, думається йому, все мінливе. Здається, ще вчора він, Діокл, свято вірив, що кожен його крок — це сторінка історії, кожна його справа — це на всі майбутні віки. Нині ця віра розвіялася, мов туман. Бо не віки — всього кілька літ минуло, а де все те, що воздвигалося за двадцять років імператорства? Хіба запанував спокій у Єгипті після того, як він розвіяв тамтешніх повстанців і розіп'яв їх на придорожних стовпах? Хіба не стали ще лютішими і нахабнішими варвари після стількох його блискучих перемог над ними? Хіба принесла плоди його грошова реформа? А скільки ж то сил було витрачено, щоб запровадити тверді ціни на хліб, на м'ясо, на вино, щоб встановити по всій імперії однаковий розмір заробітку за однакову працю!

Правда, прокуратори провінцій поки що успішно збирають податки за розробленою ним, Діоклом, системою. Але чи ж це надовго? Он уже йому донесли, що в Римі при дворі готується новий едикт про податки.

Хіба що його терми в Римі трохи постоять. Здається, це єдина справа, на яку марно витрачено час і гроші.

О, такими термами Діоклу таки можна гордитися! Ніде у світі немає грандіозніших і благоустроєніших. Навіть знамениті досі римські лазні Каракалли відступили в тінь перед спорудами Діоклетіана. Бо й то сказати! У величезні зали його терм одночасно заходить три тисячі чоловік. Це він сам додивлявся, щоб усе там вийшло кращим і тільки кращим, ніж у Каракалли — не лише водопроводи, ванни і басейни, але й гімнасії, бібліотеки, галереї з творами живопису і скульптури, зали для дискусій філософів та літераторів, стадіон, сади, торгові лавки... Постоять терми, а таки постоять.

Хоча хто його вгадає! Он колись Неронові, певне, і спросоння примаритися не могло, що його "Золотий дім" рознесуть до камінчика. А сталося ж. І то не через

століття, а одразу ж після смерті імператора. І то рознесли не дикі варвари, а самі ж римляни. Тепер навіть місця ніхто не покаже, де стояв той палац... От і вгадай, як воно повернеться.

Тут погляд Діокла знову зупиняється на капусті. Тепліє на душі: ось що вічне! Еге ж, оця капуста і є вічною. Люди воюють, вбивають, руйнують, а вона собі росте, росте, росте. Вона годує, лікує, тішить зір. Вона однаково потрібна і друзям, і ворогам, і найпершому імператорові, і найостаннішому рабові. От їй таки не буде переводу на землі!

До вух долітає попереджувальне покашлювання охоронця Бранка. Невдоволено підводить голову: кому там ще заманулося порушити його спокій?

Хе, та це сенатор Сервілій з дуумвіром. Чого це сенаторові не сидиться в Римі?

А той уже здаля розпливається в підлабузницькій усмішці, солодко співає:

— Славному Діоклетіанові привіт!

Не помічаючи, а може, й навмисне не помічаючи Діоклового невдоволення, Сервілій повідомляє, що імператори Максимін і Галерій настійно запрошують його прибути до Рима.

— Чого це раптом? — пильно дивиться на гостя Діокл.

— Про те мені невідомо. Просили тільки не затримуватися.

Сенатор витримує погляд Діокла, не відвертає очей. Схоже, підступності ніякої. Виходить, імператори й справді потребують у чомусь його, Діоклової, допомоги. Що ж, хоч-не-хоч, а доведеться їхати.

Через кілька днів розкішний критий екіпаж Діокла в'їжджав у Рим. Одразу ж за міською брамою дорогу йому перегородив збуджений натовп. Судячи з одягу, тут зібралися аж ніяк не багаті. Хоча й до бродяг зараховувати цих людей теж не випадало, бо то здебільшого були чоловіки кремезні, червонощокі, видно було, що без харчів скніти їм не доводиться. Галасуючи, розмахуючи здоровезним білим стягом із зображеною на ній золотистою хлібиною, люди товпилися біля візка, запряженого віслюком. Візок повільно сунув друкованою вулицею — не зрозуміти, чи то віслюк його тягне, чи то люди підштовхують уперед і візка, і віслюка.

Діокл висунувся з віконця повозу:

— Що тут?

— Та от, — перекинувся з коня начальник його особистої охорони, — не пропускають.

— А ти відтісни їх убік.

— Але це ж пекарі, — розгублено мовив начальник охорони.

— Раз пекарі — тоді інша річ, — буркнув Діокл.

— З пекарями краще не зв'язуватися, — здвигнув плечем сенатор, який сидів поруч з Діоклом. — То такий народ — пекарі. Зачепають — не тільки еділа, а й увесь Рим на тебе нацькують. Адже без хліба ніхто не обходиться, хліб — він для всіх хліб... Та й вони зараз повернуть до пам'ятника Еврісаку. Сьогодні ж якраз день пам'яті Еврісака.

Довелося довгенько плентатися позад гомінливого натовпу, поки той не звернув на

бічну вулицю.

Колись Діокл, мимохідь зупиняючись біля пам'ятника Марку Вергілію Еврісаку, глузливо усміхався: це ж заманулося якомусь остолопові зводити восьмиростовий монумент на честь прибудлого грека! Адже всі заслуги Еврісака полягали в тому, що він перший відкрив у Римі пекарню і випікав хліб. Сміх та й годі! Інші підкоряли царства — і їм нічого, а цей був звичайним пекарем — і йому пам'ятник...

Нині нагадування про Еврісака і ось ця зустріч із загулялими пекарями, які вшановують того, кого вже триста років нема серед живих, збудили в душі Діокла зовсім інші почуття. І він, їдучи головною вулицею вічного міста, знову задумався про те, що саме на світі є насправді вічним, а що тільки на перший погляд здається таким.

Наступний день почався для Діокла й зовсім незрозуміло. Щойно він закінчив сніданок, як з'явився префект Преторія з кількома десятками кінних імператорських охоронців.

— Августі Максимін і Галерій тебе чекають, — сказав.

І поки Діокл гадав, хто ж він зараз є насправді — почесний гість, чи почесний бранець при такому блискучому супроводі, вони прибули до імператорського палацу.

З усього видно було, що Діокла тут чекають. І чекають як бажаного гостя. Перед ним безшумно відчинялися одні двері за другими. Він не бачив очей слуг, які при його появі шанобливо схиляли голови, зате добре помічав заздрісні погляди численних двірцевих дармоїдів — розплодилося тут цього зілля ще більше, ніж було при його владарюванні. У Великому залі — у тому самому, де вершилася доля країн і народів, де творилися найурочистіші акти і найпідліші змови — уже зібралися чи не всі найвищі сановники священної імперії. І всі погляди — теж на нього.

— Цезар Гай Аврелій Валерій Діоклетіан Август! — заgrimотів оповісник у лункій урочистій тиші.

Діоклові тепла хвиля так і залоскотала в грудях. Приємно все-таки, коли до тебе виявляють таку повагу й шану! Але... чому ще оповісник назвав його повним імператорським іменем? Адже він зрікся цього імені в той же день, як зняв зі свого плеча порфіру.

Та вже назустріч ступають Галерій і Максимін, вітаються підкреслено привітно:

— Раді твоєму прибуттю до вічного богообраного міста!

І одразу ж Максимін виголосив:

— Ми з Галерієм, порадившись із найближчими радниками, покликали тебе, щоб сказати: повертайся до влади.

— Твоєї мудрості і твого досвіду чекають Рим і всі народи світу, — в тон Максимінові урочисто додав Галерій.

Он воно що!

І знову трепетне тепло залоскотало в грудях. Виходить, Рим знову хоче мати його за імператора. Виходить, тут, у вічному місті, де тисячі і тисячі людей пнуться один перед одного, щоб доскочити чинів і посад, де за ласий шмат готові перегризти горло будь-кому, де для досягнення влади не зупиняються ні перед чим, пускаючи в хід

підкуп, ніж чи отруту, у цьому місті раптом визнали саме його найдостойнішим владарювати над всім і всіма у священній державі!

На мить аж голова запаморочилася від щастя. Здалося, чує вже гул землі під ногами численних легіонів, які він поведе на завоювання нових країн і народів, щоб примножити багатство і славу Риму...

Але... Але звідки цей глухий біль під ложечкою? Чому він не проходить, цей біль? Ага, це ж він, Діокл, сьогодні не пив капустяного соку. Бо та капуста, яку брав з дому в дорогу, скінчилася ще вчора, а він забув сказати слугам, щоб купили на ринку свіжої. А може, й добре... що забув сказати. Бо хто зна, яка вона тут на ринку. Вже ж, певно, не така, як на грядках у нього в Салоні, де вже там така...

Ага, це Максимін з Галерієм пропонують йому владу... Ех, якби краще запропонували йому кухоль свіжого капустяного соку. Але хіба вони можуть здогадатися про таке!..

Уже не паморочиться голова. Діоклові якось враз стає абсолютно байдуже до всього. Скоріше відбути та й піти звідси. Адже якоїсь путньої розмови з цими двома у нього все одно не вийде. Бо ж не зрозуміють, де там! Якби ж то хоч раз відчули, як пахне весняна грядка, скопана своїми руками. Чи якби послухали ціркотіння жайвора у досвітній рані...

Витлумачивши його мовчанку по-своєму, августи приязно засокотіли в два голоси:

— Ти можеш повернутися до влади сьогодні.

— З цієї ж миті.

— О, — відповів тихо Діокл, — якби ви могли подивитися на капусту, яку я своїми руками виростив у Салоні, то ви б самі сказали, що мені ніколи не слід цього робити.

Він уклонився і, супроводжуваний здивованими поглядами усіх присутніх, повільно пішов до виходу, де чекав його вірний охоронець Бранко.

Ще до вечора того ж дня екіпаж Діокла покинув Рим і вирушив до Салони.